

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας

ΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ ΘΕΩΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ ἐπισκόπησις ἡμῶν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν συναρτησιακὴν σχέσιν ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἐν τῷ τίτλῳ δηλουμένων τριῶν διαφορῶν ἐπιπέδων ἐφ' ὧν ἐκφράζεται ἡ πνευματικὴ δραστηριότης. Σκοπὸς τῆς ἐπισκοπῆσεως ταύτης εἶναι νὰ δειχθῇ, διὰ βραχέων, ὅτι ἡ θεωρητικὴ ἐπιστημονικὴ τοποθέτησις ἐναντι τοῦ κόσμου ὑπόκειται εἰς ἐπιδράσεις τόσον τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου ὅσον καὶ τῆς καθαρῶς τεχνικῆς ἐπινοητικότητος· περαιτέρω, ὅτι αἱ ἐκ τῆς οὕτω διαγραφομένης πορείας τοῦ ἐπιστημονικοῦ στοχασμοῦ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῶν τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης φιλοσοφικῆς συλλήψεως τῶν συναφῶν πρὸς τὸ κοσμολογικὸν θέμα προβλημάτων, δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητοι· τέλος, ὅτι ἡ φιλοσοφία οὔτε δύναται οὔτε συμφέρον θὰ εἶχε ν' ἀπεμπολήσῃ τὰ δικαιώματα ἐποπτείας ὅσα αἱ ἄλλαι ἐκφάνσεις τῆς νοητικῆς δραστηριότητος ἀφ' ἑαυτῶν τῆς προσφέρουν, ὅτι δέ, ὡς ἐκ τούτου, ἐπιτυγχάνεται κυρίως ὁ δι' αὐτῆς ἔλεγχος μεγάλου μέρους τῆς συνειδησιακῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν περὶ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν πέραν αὐτοῦ κόσμον¹.

Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ βραδεῖα μὲν, ἀλλὰ κατὰ σταθερὸν λόγον βαίνουσα «προσέγγισις» τῆς ἀληθείας περὶ τῆς συστάσεως καὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ κόσμου, χάρις εἰς τὴν ὅλον ἐν μείζονα ἀνάπτυξιν τῶν τεχνικῶν ὄρων παρατηρήσεως τῶν φαινομένων ἢ ἐπαληθεύσεως τῶν ἐκάστοτε ἐκφερομένων ὑποθέσεων. Ἡ ἀλήθεια εἶναι βεβαίως ὅτι ἡ περὶ τὰ κοσμολογικὰ καὶ τὰ συναφῇ πρὸς αὐτὰ πνευματικὴ ἀνησυχία ἐκπηγάζει κυρίως ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίσῃ καλύτερον ἑαυτὸν διὰ τῆς διακριβώσεως τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς του ἐντάσσεται εἰς τὸν κόσμον ποῦ τὸν περιβάλλει. Ὅπως δὲ ὅμως, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι, παρὰ τὸν ἀρχικὸν στενὸν δεσμὸν ποῦ συνεῖχε τὰ

1. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, Τεχνικὴ καὶ νοητικὰ πλαίσια, περιοδ. Πarnaσσός, τ. 3, 1961, σσ. 83-86.

ὄντολογικὰ καὶ τὰ κοσμολογικὰ ἐνδιαφέροντα τῶν συνειδήσεων, ἡ θεαματικὴ ἐκάστοτε ἐπικαιρότης τῶν δευτέρων, χάρις εἰς τὰ λαμπρὰ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ὀρθώματα κάθε ἐποχῆς, συνετέλεσεν εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐπίτευξιν μιᾶς ἐπιστημολογικῆς αὐτοτελείας αὐτῶν. Παρὰ ταῦτα, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς αὐτοτελείας ταύτης ὑπόκειται πάντοτε ἡ βασικὴ συνάφεια τῶν δύο ἀνωτέρω τομέων τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος. Ἀποδείξιν τοῦτου ἀποτελεῖ ἡ ἀντίστοιχος, κατὰ καιροὺς ἐμφανεστέρα, προέκτασις ἐκατέρας πρὸς τὴν κατευθύνσιν τῆς ἄλλης. Οὕτω συνεχῶς ὑποδηλοῦται ἡ κοινὴ ἀρχικὴ τῶν προέλευσις ἐκ τῆς ἐπιζητούσης νὰ θεραπεύσῃ οὐσιαστικὰς ἀνάγκας τῆς πνευματικῆς ὑπάρξεως, σχετικῆς ἐρευνητικῆς προσπαθείας.

Τὸ σύμπαν ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη ἐν τινὶ μέτρῳ, ὥς, κατὰ τὴν περίφημον καρτεσιανὴν ἔκφρασιν, εἰς μαθηματικὴν διάλεκτον συντεταγμένον βιβλίον. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐνέχει τὴν κοσμικὴν πραγματικότητα εἰς τὰς μορφὰς ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ὑποτίθεται ὅτι παρέχουν εἰς αὐτὴν τὴν εὐχέρειαν νὰ τὴν ἀφομοιώσῃ συμφώνως πρὸς τὰς ἐρμηνευτικὰς τῆς ἱκανότητας. Οὕτω, ἐπειδὴ αἱ μορφαὶ αὗται θεωροῦνται ἀπόψεις τῆς πραγματικότητος κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν πραγματικαὶ μὲ ἄλλας, δυσκολώτερον ἀφομοιωσίμους ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἐπιτρέπεται ἡ ὑποδεικνύουσα αὐτὰς ὥς ἄνω ἄποψις νὰ ἐκληφθῇ ὅτι ὑπερβαίνει τὴν κλασσικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἐπιστημολογικῆς πραγματοκρατίας καὶ ἐπιστημολογικῆς ἰδεοκρατίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐνωρίτατα ἐγένετο αἰσθητὴ ἡ τάσις πρὸς ἀποκρυπτογράφησιν τοῦ μυστικοῦ τὸ ὅποιον ἡ αἰσθητὴ μορφή τοῦ σύμπαντος περιέκλειεν. Οὕτω, ἡ προσοχὴ τῶν στοχαστῶν ἐστράφη ἀρχῇθεν πρὸς δύο κατευθύνσεις: διὰ μὲν τῶν Ἰωνῶν, πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς φυσικῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς, διὰ δὲ τῶν Πυθαγορείων, πρὸς τὴν ἐρευναν τῶν νόμων οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, διέπουν τὰ ἐπίπεδα τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνου. Ἡ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων γενίκευσις τῆς χρησιμοποίησεως ἐπιστημονικῶν ὀργάνων μετρήσεως μαρτυρεῖ περὶ τῆς σημασίας ποὺ ἀπέδιδον οὗτοι εἰς τὴν τεχνικὴν ¹, μέσῳ τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραματικῶν τῶν ἐρευνῶν προσδιορίζοντο ἀκριβέστερον, ἰδίᾳ διὰ τῆς μετρήσεως. Ἡ τοιαύτη ὁμως ἐρευνα, ὥς ἐν τῷ Ζ' τῆς πλατωνικῆς *Πολιτείας* παρατηρεῖται ², εἶναι ἐπαινετὴ, ἀλλ' ὅχι καὶ ἐπαρκὴς, ὥς ἀναζητοῦσα μὲν τοὺς ἐκφράζοντας τὰ φαινόμενα ἀριθμούς, ἀποφεύγουσα ὁμως νὰ ἀνάγῃ αὐτὰ εἰς προβλήματα γενικώτερα πρὸς διαπίστωσιν καὶ τῶν ὄρων ὑπάρξεως, καὶ τῶν αἰτίων, πέραν δὲ τούτων, καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου, ὅπερ ἄλλωστε

1. Πβ. P. - M. Schuhl, *Essai sur la formation de la pensée grecque*, β' ἔκδ., Paris, 1949, σ. 249.

2. 530d - 531a.

ἀποτελεί καὶ τὸ ἀπώτερον ἀντικείμενον τῆς καθαρᾶς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης.

Διὰ τῶν μετρήσεων, χάρις εἰς τὰ ἀναπερκῆ διὰ τὸν σημερινὸν βαθμὸν τεχνικῆς «τελειότητος», πλὴν οὐσιώδους σημασίας, πρῶτα ἐκεῖνα ὄργανα, οἱ Πυθαγόρειοι φαίνεται ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαληθεύσουν πειραματικῶς τὰς παρατηρήσεις των, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τρεῖς διαφόρους πλατωνικοὺς διαλόγους¹, τὸ σύμπαν ὀρίζεται ἐν πολλοῖς δι' ἀριθμῶν μετὰ τοσαύτης, διὰ τὴν νοοτροπίαν τῆς ἐποχῆς, ἀκριβολογίας, ὥστε νὰ μὴ ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ περιγραφῆς ἐμπνεομένης ἐκ τῆς γνώσεως διαφόρων βοηθητικῶν ἀστρονομικῶν ὀργάνων ἐξεικονιζόντων τὰς περὶ σύμπαντος ἀπόψεις τῶν χρόνων ἐκείνων, πρᾶγμα ποῦ ἐμφανίζεται ὡς ἱκανῶς σαφῆς ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως ἐμβρυάδους, ἔστω, τεχνικῆς θεείσεως εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐπιστήμης².

Ὁ πλατωνικὸς *Τίμαιος* δίδει βεβαίως τὸ μέτρον τῆς δυνατότητος συγχωνεύσεως τῶν δύο ρευμάτων ἐντὸς τοῦ πεδίου τοῦ φιλοσοφικῶς διανοεῖσθαι κατὰ μέθοδον³, ἡ δ' ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς διανοήσεως τοῦ Μεσαίωνος ὁμιλεῖ κατὰ τρόπον εὐγλωτον περὶ τῆς ἀνάγκης γενικεύσεως τῶν δεδομένων τῶν ἐπὶ μέρους παρατηρήσεων· ἡ δογματικὴ ὁμῶς ἀναγωγὴ αὐτοῦ εἰς βιβλίον τοῦ ὁποῖου ἡ σημασία ἐνέκειτο ὅχι εἰς τὸ πνεῦμα, ἀλλ' εἰς τὸ γράμμα, ἐξημίωσεν ἀναμφισβητήτως τὴν περαιτέρω φιλοσοφικὴν διάθεσιν ἐνασχολήσεως περὶ τὰ ἐπιστημονικὰ συναφῇ πρὸς τοῦ κόσμου τὴν σύστασιν δεδομένα. Καὶ αἱ μὲν νεώτεροι ἀντιλήψεις τοῦ Κέπλερ, τοῦ Κόπερνικ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Γαλιλαίου, αἱ ὁποῖαι μόνον χάρις εἰς τὴν τεχνικὴν τελειοποίησιν τῶν ὀργάνων παρατηρήσεως κατέστη ἐφικτὸν νὰ διατυπωθῶν, ἐπηλήθευσαν ἐν μέρει τὴν ἀριθμοκρατίαν τῶν Πυθαγορείων δι' ἀκριβοῦς παραστάσεως τῶν νόμων τοῦ κόσμου. Ἡ φυσιογνωστικὴ ὁμῶς γενικώτερον τάσις δὲν παρουσίασε τὴν αὐτὴν ἐξελικτικὴν προσδιοριστικὴν ἐπιστημονικὴν ἐνότητα, καθ' ὅσον ἐκείνης ἡ ἐνότης ἀπέβη καθαρῶς δογματικὴ.

Ἡ κατὰ τὸν ε' π.Χ. αἰῶνα ὀργανικὴ διατύπωσις εἰς ἐνιαίαν θεωρίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸν Ἑμπεδοκλέα, παλαιότερων ἐκείνου ἀντιλήψεων σχετικῶν πρὸς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἀπετέλεσε, χάρις εἰς τὴν ὑπὸ

1. Πβ. Πολιτείας I', 617a - d, Πολιτικὸν 270a καὶ 277c - e καὶ *Τίμαιον* 35e κ.ἐξ. καὶ 56c - d. Πβ. P. - M. Schuhl, *Études sur la fabulation platonicienne*, Paris, P.U.F., 1947, σσ. 83 - 88. Τοῦ αὐτοῦ, *Sur le mythe du «Politique»*, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1932. Τοῦ αὐτοῦ, *Imagination et science des cristaux, ou platonisme et minéralogie*, *Journal de Psychologie*, 1949, σσ. 27 - 34. Πβ. E. Moutsopoulos, *La musique dans l'oeuvre de Platon*, Paris, P.U.F., 1959, σσ. 368.

2. Πβ. ἐν γένει G. Bachelard, *La formation de l'esprit scientifique*, Paris, 1938, καὶ P. Ducas, *Histoire des techniques*, Paris, P.U.F., 1945.

3. Πβ. A. E. Taylor, *Plato, the Man and the Work*, London, Methuen (νέα ἔκδ. Univ. Paperbacks), 1960, σσ. 440 καὶ 451.

τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καθιέρωσιν τῆς, μέχρι πρό δύο ἀκόμη περίπου αἰῶνων, θεωρίαν ἀδιασείστου καί, ἐπισήμως τοῦλάχιστον, ἀδιαμφισβητήτου κύρους, τοσοῦτου ὥστε αἱ καθαρῶς ἀνθρώπινα προεκτάσεις τῆς, ψυχολογικῆς καὶ ψυχαναλυτικῆς κυρίως τάξεως, νὰ εἶναι ἀκόμη βαθέως ἐρριζωμέναι εἰς τὰς συνειδήσεις¹. Ἐχρειάσθη νὰ ἐπιτευχθῇ, χάρις εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνικῶν ὄρων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἡ ὑπὸ τοῦ Lavoisier ἀνάλυσις πρῶτον τοῦ ἀέρος, ὕστερον δὲ τοῦ ὕδατος, πρὶν ἢ ἀναγνωρισθῇ τὸ ἀναληθές καὶ ἀπλοϊκὸν τοῦ χαρακτῆρος τῆς τρόπον τινὰ ἐνορατικῆς καὶ πρακτικῆς συγχρόνως συλλήψεως τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Πράγματι, ὁ ἀριθμὸς τῶν χημικῶν στοιχείων δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ν' αὐξάνη συνεχῶς, ἐνὼ ἐξ ἄλλου διεπιστοῦτο ἡ συμφώνως πρὸς κριτήρια μαθηματικῆς συγγενείας δυνατότης κατατάξεως αὐτῶν κατὰ κατηγορίας. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐγένοντο περισσότερον γνωσταὶ ἡ ἀτομικὴ θεωρία καθ' ἣν ἡ ὕλη διαφορίζεται συμφώνως πρὸς τὸν τρόπον συνθέσεως τῶν ἀτόμων πρὸς ἄλληλα, καὶ ἡ περὶ ἐνότητας τῆς ὕλης ἀντίληψις τοῦ Prout, ἐγκαταλειφθεῖσα ἀργότερον, πρὶν ἢ ἐπιβεβαιωθῇ ἐπὶ ἐπιπέδου συνθετικωτέρου, διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Bequerel, καὶ τῶν Curie, πλησιέστερον δὲ ἡμῶν, τοῦ Rutherford.

Τὴν ἐνότητα τῶν φυσικῶν δυνάμεων διέγινωκε πρῶτος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Descartes, ἀναγαγὼν τὸν κόσμον εἰς τὴν *ἐκτασιν* καὶ εἰς τὴν *κίνησιν*, ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ θεώρησις τοῦ κόσμου, ὑπὸ ἐνιαίαν μορφήν, ἔχει ἤδη ἐν πολλοῖς ἐπιβεβαιωθῇ διὰ τῆς φωτοηλεκτρικῆς θεωρίας, ὡς εἶχε προηγουμένως ἐπιβεβαιωθῇ καὶ ὑπὸ τῆς κινητικῆς περὶ ἀερίων τοιαύτης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Θαλοῦ μέχρι τῆς διατυπώσεως τῆς φωτοηλεκτρικῆς θεωρίας, αἱ περὶ φύσεως γνώσεις, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνοποιοὶ θεωρήσεις τοῦ σύμπαντος, μετεβλήθησαν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, κατὰ πολὺ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐνοποίησις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως νὰ ἐπιτυγχάνεται, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, μέσῳ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐρεῦνης τῶν κατὰ τινα διαφορισμὸν ἐπιβεβαιουμένων ἐπὶ μέρους στοιχείων. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὰς μεταβολὰς αὐτὰς ρόλον ὄχι μόνον συντελεστοῦ, ἀλλὰ καὶ ρόλον γενετικὸν ἔπαιξαν αἱ αὐξοῦσαι τεχνικαὶ ἐπιτεύξεις².

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, μὲ τὴν ὥθησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀσφαλείας τὴν ὁποίαν παρέχουν αἱ ὡς ἄνω ἐπιτεύξεις, διευτυπώθησαν γενικαὶ μαθηματικαὶ περὶ τῆς ἐνότητας τοῦ σύμπαντος θεωρίαι τοιαῦται, ὥστε, ὑπὸ ἄλλας τεχνικὰς προϋποθέσεις, οὐδὲ κἂν δυνατόν θὰ ἦτο νὰ συλληφθοῦν. Πράγματι, ἡ χρησιμοποίησις ὠρισμένων τελειοποιηθέντων ὀργάνων μετρήσεως ἢ ἀνιχνεύσεως ἀφ' ἑαυτῆς καλεῖ τὴν καθ' ὠρισμένον τρόπον

1. Πβ. ἐν γένει G. Bachelard, *Le nouvel esprit scientifique*, Paris, Alcan, 1934.

2. Πβ. D. Roustan, *La raison et la vie*, Paris, P.U.F., 1946.

καὶ καθ' ὠρισμένην μέθοδον προσπέλασιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐρεύνης, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ τὴν καθόλου σύλληψιν αὐτοῦ ὡς τοιούτου. Πολλῶ μᾶλλον τοῦτο ἀληθεύει ὅταν ὡς ἀντικείμενον τίθεται αὐτὸ τοῦτο τὸ σύμπαν. Ἡ χρησιμοποίησις λ.χ. τελειοποιηθέντων κατόπτρων ἐπέτρεψε τὴν διαπίστωσιν τῆς διαστολῆς τοῦ σύμπαντος καὶ τὴν διατύπωσιν σχετικῆς θεωρίας. Ἡ διαδικασία αὕτη εἶναι βεβαίως ὀλιγώτερον ἐμφανῆς εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς θεωρίας ἐνὸς De Sitter, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ὅλως ἄσχετος πρὸς ἐκείνην.

Ἀντιστρόφως, καὶ αἱ περὶ σύμπαντος θεωρίαι δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν περαιτέρω βελτίωσιν τῶν τεχνικῶν προϋποθέσεων χάρις εἰς τὰς ὁποίας ἡ διατύπωσίς των κατέστη δυνατή. Ἰδίᾳ αἱ θεωρίαι αὗται συντελοῦν εἰς τὴν παροχὴν τῶν *a priori* προτύπων ἐκείνων ἅτινα, διὰ καταλλήλου ἐξεργασίας, ἀπολήγουν εἰς συγκεκριμένα ὀρθώματα. Εἰς τὸν τομέα λ.χ. τῶν ἠλεκτρονικῶν κατασκευῶν ὑπάρχει τάσις νὰ λησμονηθῇ ὅτι ὠρισμένα πρότυπα ὀφείλουν τὴν ὑπαρξίν των εἰς θεωρητικὰς ἐπιτεύξεις. Ἄν ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος, μὲ τὰς κοσμολογικὰς τῆς προεκτάσεις, ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν γεωμετρίαν τοῦ Riemann, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπεχειρήθη νὰ ἐπιβεβαιωθῇ πειραματικῶς ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς πειραματικῆς ἀξίας ὠρισμένων νέων τεχνικῶν μέσων.

Ποῖος εἶναι, ἐντὸς τῶν διαγραφέντων πλαίσιων, ὁ ρόλος τῆς φιλοσοφίας; Μὲ ἄλλους λόγους, πῶς συμπεριφέρεται, μὲ τὴν σειράν του, ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἔναντι τῶν ὡς ἄνω διεργασιῶν, δεδομένου μάλιστα ὅτι διατελεῖ εὐαίσθητος δέκτης τῶν παντοίων πρωτοβουλιῶν εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς; Ἰσως σήμερον, ὅποτε χρονικῶς ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ τεχνικὴ δραστηριότης προηγούνται πῶς ἐν χρόνῳ τῆς φιλοσοφικῆς τοιαύτης, νὰ μὴ εἶναι πάντοτε ἐμφανῆς ὁ καθοδηγητικὸς τῆς φιλοσοφίας ρόλος ἐν προκειμένῳ. Ἄλλωστε, ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπιτείνεται καὶ ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία, κατ' ἐπίφασιν τοῦλάχιστον, στρέφεται περισσότερο πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' ἐπίφασιν, διότι, ἀναμφισβητήτως, ἀνησυχεῖ ὡς ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἀνθρώπου — λαμβανομένου βεβαίως ὡς ἀξίας — ὑπὸ τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς κοσμολογούσης ἐπιστήμης, ἐνῶ κατὰ βάθος, προσπαθεῖ πάντοτε νὰ ἐξεύρῃ τὸν τρόπον καθ' ὃν θὰ ὀργανώσῃ τὸ σύμπαν οὕτως ὥστε νὰ ἐντάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ, χωρὶς νὰ τὸν ἀπανθρωπίσῃ.

Ὅπωςδὴποτε, ἐκείνο τὸ ὅποῖον ἡ φιλοσοφία ἐπέτυχε καὶ ἐπιτυγχάνει εἶναι νὰ ὀπλίσῃ τὸν ἐπιστημονικὸν νοῦν μὲ τὴν συνείδησιν τῆς σημασίας μιᾶς ἐνιαίας θεωρήσεως τῶν προβλημάτων. Τόσον πολὺ μάλιστα ἔχει ἐπιτύχει εἰς τοῦτο, ὥστε, ὡσάκις ἡ ἐπιστημονικὴ θέσις τῶν προβλημάτων, εἰς πρῶτον τοῦλάχιστον βαθμὸν, εὐρίσκεται ἐνώπιον ἀδυναμίας ἐνιαίας συλλήψεως των, νὰ καθίσταται δυνατὴ μία εἰς δεύτερον βαθμὸν καὶ ἐπὶ

βάσεως σχετικιστικῆς, ὑπέρβασις οἰοῦνδῆποτε πραγματοκρατικοῦ ἢ μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ. Τοῦτο ἄρκετὰ σαφῶς, νομίζομεν, ἔδειξεν ὁ G. Bachelard¹. Ἡ φιλοσοφία κατευθύνει τὴν τεχνολογικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀναζητήσιν βάσει κριτηρίων ἐνιαίων, καὶ τὸ αἷτημα τοῦ ἐνιαίου καθιστᾷ, ἀκριβῶς, ἰσχυρὸν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ χώρου. Ἐν ἀτελείῳτον δοῦναι καὶ λαβεῖν ἐγκαθίσταται μεταξὺ τῶν τριῶν ὑπὸ ἐπισκόπησιν ἐπιπέδων, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ κυριωτέρα ἴσως ἔκφανσις εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς κυβερνητικῆς, ἐν ταυτῷ τεχνολογικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο ἡ δυαρχικὴ λ.χ. διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὸν Dilthey, εἰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς, παύει νὰ ἔχη ἔρεισμα βαθύτερον τοῦ ἀνωτέρω ὡς «κατ' ἐπίφασιν» χαρακτηρισθέντος.

Ἄν αἱ περὶ τοῦ σύμπαντος θεωρίαι ἐλέγχονται διαδοχικῶς ἀνεπαρκεῖς, τοῦτο ἀναμφιβόλως ὀφείλεται εἰς τὰ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τῆς τεχνολογίας τιθέμενα, συνεχῶς δὲ ἀνανεούμενα ἢ συμπληρούμενα, μέσα ἐλέγχου. Ἄν ἡ ἐπιστημονικὴ θεώρησις δὲν διασπᾶται ἐν προκειμένῳ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν συνεκτικὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος διὰ τῆς σχετικῆς προβολῆς τοῦ αἰτήματος τῆς ἐνιαίας θεωρήσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου, ἔστω καί, ὡς εἶπομεν, εἰς δεῦτερον βαθμόν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀμετάθετον γραμμὴν ὑποχωρήσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος ἥτις ἀποβλέπει εἰς μίαν «προσεγγιζομένην» ἀλήθειαν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Bachelard. Κατὰ τὴν διαδικασίαν αὐτήν, καθ' ἣν τὸ κοσμοεἶδωλον ἡμῶν θὰ βαίνει ὁλονὲν περισσότερον τελειοποιούμενον, ὁ ρόλος τῆς φιλοσοφίας συνίσταται εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλας σύνδεσιν τῶν ἐπιστημονικῶν περὶ σύμπαντος ἀπόψεων, στηριζομένων ἐπὶ τεχνολογικῶν ἐπιτύξεων. Οὕτω ἐπιτυγχάνεται ἡ πέραν τοῦ ὀργανικοῦ ἐνιαίου ἐκάστης θεωρίας ἀναγωγὴ αὐτῆς εἰς ἐν αἰτηματικὸν ἐνιαῖον ἀπορρέον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς συλλήψεως τῶν πνευματικῶν ὀρθωμάτων ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς καθολικῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος, ἥς ἄνευ ὀργανώσεως τοῦ κόσμου βάσει τῶν δεδομένων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔλλογος ἐντάξις τοῦ τελευταίου τούτου ἐν ἐκείνῳ, θὰ παρέμενον χίμαιραι ἀνέφικτοι, ἂν ὄχι καὶ αὐτόχρημα ἀδιανόητοι.

Ἄλλὰ, πέραν τούτου, στηριζομένη εἰς ὁλονὲν διευρυνομένην περὶ τοῦ κόσμου γνῶσιν, ἡ φιλοσοφία δύναται νὰ χωρήσῃ, ἐπὶ βάσεως στερεωτέρας, εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν κοσμολογικῶν τῆς θεμάτων, καταλείπουσα τὰς παραδεδομένας αὐθαιρέτους κατασκευάς της, καὶ προσδιορίζουσα τὸ μέτρον

1. G. Bachelard, *La philosophie du non*, Paris, P.U.F., 1940. Τοῦ αὐτοῦ, *Le nouvel esprit scientifique*, πβ. ἀνωτ., σ. 51, σημ. 1.

καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπινος στοχασμός είναι δυνατόν νὰ παύσῃ κινδυνεύων νὰ αὐτοκαταστραφῇ ὡς ἐκ τῆς ἔμμονῆς του εἰς τὴν κλασσικὴν του διάστασιν. Ἡ φιλοσοφία, εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, θὰ ἐμφανίζεται ὡς ἐπανερχομένη εἰς τὴν ἐπὶ κοσμολογικοῦ πεδίου συνένωσίν της πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ζήτησιν, ὡς τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς ἐλληνικῆς διανοήσεως, ἀνακτῶσα οὕτω τὴν ἀρχικὴν της πηγαίαν δυναμικότητα.

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ